

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 6 Issue 3, p. 1109-1145, March 2013

ADİYAMAN İNDERE (ZEY) KÖYÜ AĞZI - SES BİLGİSİ
THE DIALECT IN INDERE (ZEY) VILLAGE - PHONETIC

Prof. Dr. Şehrebanı ALLAHVERDİYEVA

Adıyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi

Türker Barış BULDUK

Adıyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi

Abstract

Oghuz Turks, who had come with these immigrations, trickled in the various parts of Anatolia. That is the main reason for the dialect diversity in Turkish spoken in Turkey.

The aim of this study, called The Dialect in Indere (Zey) Village, Adıyaman, is to examine the characteristics of this dialect which has completely peculiar ethnic features when compared with other villages. Through this examination, this study aims at identifying the differences and similarities between the dialect features of people who emigrated from Erzincani region in Azerbaijan, and Azerbaijan

Turkish and the dialect in Erzurum-Kars regions in terms of the dialect characteristics and literary language.

The sample of the present study included people who haven't lost their dialects in Indere (Zey) Village in Adıyaman. Those people were interviewed; the interviews were written down and examined. The findings showed that despite the external factors and long years, there have been still similarities between the dialect in the region and Azerbaijan Turkish and the dialect in Erzurum-Kars regions, especially in terms of phonetic features.

Key Words: Adıyaman İndere (Zey) Village, Azerbaijan Turkish, TheDialects in Erzurum-Kars, Literary Language, Phonetics

Öz

Teknolojinin gelişmesi ve iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte kültürel bir zenginliğimiz olan ağızlarımız gün geçtikçe değişime ayak uydurmakta ya da bütünüyle ortadan kaybolmaktadır. Sözlü geleneğimizin bu değerlerini yazılı hale getirip onların kalıcılığını sağlamak, dilimizin zenginliğini yaşatmak demektir.

XI. yüzyılda Türkistan bölgesinden batıya doğru başlayan göç birkaç asır devam etmiştir. Göç eden Oğuz boyları Anadolu'nun çeşitli yerlerine küçük gruplar halinde yerleşmişlerdir. Türkiye Türkçesindeki ağız çeşitliliğinin temel nedeni budur.

“Adıyaman İndere (Zey) Köyü Ağızı” başlıklı bu çalışmada çevre köylerden etnik yapı ve ağız özelliği bakımından apayrı özellikler taşıyan bir yöremizin ağız özellikleri incelenmiştir. Bu incelemeyle, XVI. yüzyılda bölgeye Azerbaycan'ın Erzincanî bölgesinden göç eden yöre halkının ağız özelliklerinin Azerbaycan Türkçesi ve Erzurum-Kars yöresi ağız özellikleriyle benzerliklerinin ve yazı dilimizle farklılıklarının belirtilmesi amaçlanmıştır.

Adıyaman İndere (Zey) köyünü kapsayan bu çalışmada veri toplamak için, köyde ağız özelliğini kaybetmemiş kişilerle görüşülmüş, bu görüşmeler kayıt altına alınarak yazıya geçirilmiş ve oluşturulan metinler incelenmiştir. Bu incelemelerde, dış faktörlerin etkisine ve aradan uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen bölge ağzının birtakım özelliklerinin Azeri Türkçesi ve Erzurum-Kars ağızlarıyla –özellikle de fonetik açıdan- benzerlikler taşıdığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Adıyaman İndere (Zey) Köyü, Azerbaycan Türkçesi, Erzurum-Kars Ağızları, Yazı dili, Ses bilgisi

KISALTMALAR, İŞARETLER, ÇEVİRİYAZI İŞARETLERİ

a.Kısaltmalar

A	: a, e
Ar.	: Arapça
c.	: cilt
C	: c, ç
D	: d, t
Far.	: Farsça
Fr.	: Fransızca
G	: g, k
I	: ı, i, u, ü
İKA	: İndere (Zey) Köyü Ağızı
İsp.	: İspanyolca

MÖ	: Milattan önce
MS	: Milattan sonra
s.	: sayfa
S.	: sayı
TDAY	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
U	: u, ü
Yun.	: Yunanca

b. İşaretler

-	: fiile bağlanmayı gösterir
+	: isme bağlanmayı gösterir
>...	: sonraki şekil veya başka yerdeki karşılık
()	: eklerin yazımında parantez içi sesler ihtiyaridir
Ø	: şekil olarak kaybolmuş
(...)	: metinde anlaşılmayan yerler
—	: ulama işareti

I-II-III-IV-V-VI : metinlerin bölüm numaraları, parantez içi verilen işaretlerden Romen rakamları kelimenin metindeki bölümünü, büyük harfler kelimenin belirtilen metin içindeki bölümünü, sayılar ise kelimenin metindeki satır numarasını verir. (IA-28) gibi.

c. Çeviri Yazı İşaretleri

Ünlüler

á	Yarı kalın, düz, geniş, (a-e) arası ünlü
ă	Kalın, geniş, normalden kısa a
ā	Kalın, geniş, düz, normalden uzun a
è	Yarı kalın, düz, geniş, kapalı e
ē	İnce, geniş, düz, normalden uzun e
ĩ	İnce, dar, düz, normalden kısa i
í	Yarı kalın, dar, düz, (ı-i) arası ünlü
ĭ	Kalın, dar, düz, normalden kısa ı
ú	Yarı kalın, dar, yuvarlak, (u-ü) arası ünlü
ŭ	Kalın, dar, yuvarlak, normalden kısa u
û	İnce, dar, yarı yuvarlak, (ü-i) arası ünlü
ŭ	İnce, dar, yuvarlak, normalden kısa ü
ō	Kalın, geniş, yuvarlak, normalden uzun o
ō	İnce, geniş, yuvarlak, normalden uzun ö
ì	İnce, dar, düz, normalden uzun i

Ünsüzler

ñ	Damak n'si
h	Tonsuz, (h -h) arası ünsüz
ḥ	Tonsuz, art damak sızmalı h ünsüzü
ķ	Tonsuz, art damak, patlamalı k ünsüzü
ķ̇	Yarı tonlu, k-c arası ünsüz
ć	Tonsuz, normalden vurgulu c ünsüzü
ć̇	Tonlu, normalden vurgulu ç ünsüzü
ğ	Yarı tonlu, (g-ķ) arası ünsüz, art damak ünsüzü
ğ̇	Tonlu,(g-c) arası ünsüz damak ünsüzü
T	Yarı tonlu, (t-d) arası diş ünsüzü
ÿ	Tonlu, normalden kısa y ünsüzü
š	Yarı tonlu, (s-z) arası ünsüz

ZEY KÖYÜ TARİHİ

Zey Köyü 1500'lü yıllarda büyük bir yerleşim merkezi olarak tarih sahnesinde yer almıştır.

Köyümüz köyde yaşayan köy sakinleri sebebiyle gelişmiş bir yerleşim merkezi olarak dikkat çekmektedir. O dönemde köyümüzün ismi "Zeg" veya "Zek" olarak anılmaktadır. 1519-1540 yılları arasında köyün nüfusunda fazla bir artış olmazken, 1540 yılında hızlı bir artışla üç mahallesi olan büyük bir yerleşim birimi haline gelmiştir. Köydeki bu nüfus artışı iktisadî ve sosyal açıdan büyük avantaj sağlamıştır.

Köyümüzde yer alan Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin türbesi köyümüzün nüfusunun artmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu zaviyenin yer aldığı "Hizmet" isimli mahallenin çevresi hızla gelişmiş ve "Kızılca Mahallesi" ile "Orta Mahalle" isimli iki mahalle daha oluşmuştur. Bu mahallelerin oluşmasında dışarıdan gelen göç dalgası önemli olmuştur. Kızılca Mahallesi'ne Behisnili (Besni) 17, Kâhtalı 8, Malatyalı 10, Ayıntablı (Gaziantep) 4 ve Ekrad'dan 5 olmak üzere toplam 44 hanenin XVI. yüzyılın ilk yarısında göç ettiği anlaşılmaktadır. Hizmet Mahallesi'nde ise genellikle Vakfa hizmet edenlerin bulunduğu müşahede edilmektedir. Mahallede 18 Kâhtalı (hizmetkâr), 16 Malatyalı, 1 Şam yürüğü, 4 Gergerli, 11 Urfalı(Ruhalı), 3 Dulkadirli ve 1 Behisnili olmak üzere toplam 20 yabancı menşei hane bulunmaktadır. Orta Mahalle'de ise 10 Behisnili, 8 Kâhtalı, 14 Malatyalı, 4 Ekrad ve 3 hizmetkâr olmak üzere toplam 35 hanenin yerleştiğini görmekteyiz.

Bu dönemde Zey Köyü 460 hane ve 243 Mücerredan'a (evlenme çağına gelmiş, iş güç sahibi erkek sayısı) ulaşmıştır. Bunlardan 206 haneyi Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin evladından olanlar teşkil etmektedir.

Şeyh Abdurrahman Erzincanî'nin Hayatı

Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin, Safiyüddin Erdebeli'nin müridi ve halifesi olduğu kaynaklarda ifade edilmektedir. Safiyüddin Erdebeli, meşhur mutasavvıflardan olup Erdebil'de zaviye-nişin idi. İmam Kazım'ın neslinden olan bu zat hicri 735, miladi 1335 senesinde vefat etmiştir. Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin, Şeyh Hamidî (Somuncu Baba) ile tanışıklığı ve onunla sıhriyyet kurmuş olması kuvvetle muhtemeldir.

Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin kabri hakkında birçok rivayetler bulunmaktadır. Ancak en sağlam rivayet Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin kabrinin Zey Köyü'nde olduğu yönündedir. Diğer taraftan 4. Murat'ın Bağdat seferi dönüşünde beraberinde bulunan, Bağdat yakınlarında "Erzin" adlı yerden zatın mezarı olduğu şeklinde bilgi ve rivayetler ileri sürülmektedir. Ancak Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin yaşadığı dönemle 4.Murat'ın Bağdat seferi dönüşü arasında bir buçuk asırlık zaman bulunmaktadır.

Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin Adıyaman, Behisni ve Malatya Darendede mezarının vakıfları bulunmaktadır. Ancak bu kazalardaki vakıflardan söz edilirken Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin evlatlarından bilhassa Abdulgafur'dan sıkça bahsedilmektedir. Bu da Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin evlatlarının, zikrettiğimiz kaza ve nahiyelere yayılmış olabileceklerini göstermektedir.

Köyümüzde bulunan Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin zaviyesi Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin evlatlarından olan Saru Şeyh tarafından inşa edilmiştir. Bu zaviyenin Zey köyünde bulunması buranın sosyal ve ekonomik yönden oldukça gelişmesine vesile olmuştur. Kültürel gelişmeye de önemli katkılarda bulunmuştur. Hatta zaviyeyi inşa ettiren Saru Şeyh, burada bir medresenin yapılmasına öncülük etmiştir. Medresenin giderleri de Alaüddeve Bey'in evlatlarından olduğu tahmin edilen Cafer Bey tarafından karşılanmıştır. Cafer Bey medresede öğrenim gören öğrenciler ile müderrislerin yaşlarının temini için Samsat'a bağlı Karküne Köyü'nün tamam malikânesini Malatya Alaybeyi Mehmet'ten satın alarak medreseye vakfetmiştir. Ayrıca zaviyenin gelirlerini artırmak için boş olan mezarların hem ihyası hem de vakfa gelir getirmesi için Kilise Büki, Kuruçay ve Ankoz mezarlarının gelirlerinin bir kısmı vakfa intikal ettirilmiştir. Vakfiyeti de Anadolu Kazaskeri Abdulkadir Çelebi Efendi ve ehl-i vukuf Müslümanların şahadetleriyle tasdik edilmiştir.

Hicri 1227 tarihli bir fermanla Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin türbedarından bahsedilmesi, Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin Zey Köyü'nde medfun olduğunu göstermektedir. Bunu teyit eden vakıf defterinde ise buradaki hissenin Şeyh Abdurrahman Erzincanî Hazretleri'nin mezarına ait olduğunu göstermektedir. (Gündoğdu, 1986: 13-15)

1. SES BİLGİSİ (FONETİK)

“Fonetik; insanlar tarafından konuşma amacıyla çıkarılan seslerin teşekkül tarzlarını; hece, kelime ve cümleleri meydana getirirken birbirleri üzerinde yaptıkları tesirleri; vurgu, ton, aralık bakımından istidat veya maksada göre uğrayabilecekleri durumu; tek kelime ile telâffuz olayını inceler.” (Bilgegil, 2009: 282)

1.1 Ünlüler

1.1.1 Normal Süreli Ünlüler

İndere (Zey) köyü ağzında (İKA), Türkiye Türkçesi yazı dilinde bulunan temel ünlüler (a, e, ı, i, o, ö, u, ü) ile birlikte bu ünlülerin kısmen değişmiş şekilleri görülür. İKA’da kullanılan yazı dilindeki ünlülerin değişmiş şekilleriyle Doğu Anadolu ve Azeri ağızlarında kullanılan ünlüler arasında birtakım benzerlikler görülmektedir. İKA’da yazı dilinde kullanılan temel ünlüler dışında tespit ettiğimiz ünlüler şunlardır:

á ünlüsü: a-e arası bir orta damak ünlüsüdür, İKA’da sıklıkla kullanılan bir ünlüdür.

‘ásger (IA-9), ‘áza (IA-78), ‘ádet (IB-36), ‘áynı (IC-28), ‘ácemiler (IIB-3)

İKA’daki bazı ünlü özelliklerine Erzurum-Kars ağızlarında da rastlanmaktadır. Örneğin, Kars-Arpaçay ağzında kullanılan á sesi ile; Erzurum ağızlarında kullanılan ú sesi İKA’da da yaygın bir biçimde kullanılmaktadır.

a ünlüsünün e ünlüsüne yakın bir biçimde kullanılışı, Azeri Türkçesinin önemli özelliklerindedir. *kalp>ğelb, asker>esger, haber>hebergi* gibi kullanımlara aynı biçimiyle İKA’da da rastlanmaktadır.

í ünlüsü: Daha çok *b, d, ğ, l, r, s, y* ünsüzlerinin etkisiyle ortaya çıkan, orta damağın i’ye yakın bir bölgesinde boğumlanan ı-i arasında bir ünlüdür.

götirim (IA-13), endíđi (IC-25), gişiyığ (ID-56), seđebí (IIC-41), pendír (VA-11).

ú ünlüsü: Daha çok *b, d, ğ, k, l, m, n* ünsüzlerinin etkisiyle ortaya çıkan, u-ı arasında, ı’ya yakın bir ünlüdür.

qoyını (IC-9), qomútanı (IIB-8), oğlı (IIIA-7), qabúl (IVA-9), q ocúđı (VB-14).

ĩ ünlüsü: İKA’da çok sık rastlanan bir ünlüdür. Özellikle şimdiki zaman eki *-yor*’dan önce gelerek, *y* sesinin yuvarlaklaşmasını sağlar. Bu ünlü, u>ı arası bir ünlü olup, u veya ı ünlüsünün yarısı kadar bir enerjiye sahiptir.

uymı̄ õ (IA-3), qomı̄ õ (IE-4), alı̄ đı (IIB-15), qacı̄ õ (IIB-16), bılañmı̄ õ (VA-9).

ú ünlüsü: ü>i arası i’ye yakın bir ünlüdür. Daha çok *ç, d, ğ, m, ş, z* ünsüzlerinden sonra gelir.

öqú ú dığı (ID-31), düzı lmú şığı (IIB-15), k ökú müzün (IIIA-8).

İ ünlüsü: İKA'da sıklıkla rastlanan î ünlüsü, özellikle *-yor* ekinden önce gelerek y sesinin yuvarlaklaşmasını sağlar. ü>i arası bir ünlü olup, ü veya i ünlüsünün yarısı kadar bir enerjiye sahiptir.

ğidîy ç (ID-16), bilmîy òm (IIB-40), dîy òlar (IIIA-11), eyilîy ò (VA-8).

ü ünlüsü: ü sesinin enerji değeri bakımından yarısı olup, özellikle *-yor* ekinden önce gelir. Kendisinden sonraki y sesini yuvarlaklaştırma özelliği vardır. İKA'da sık rastlanmaz. ı sesine yakın bir ünlüdür.

sorüy ò (ID- 4), bozûy ò (IE-16), durmûy òdú (IIC-5), oynûy òlar (IVA-6).

û ünlüsü:ü sesinin enerji değeri bakımından yarısı olup, özellikle *-yore*kinden önce gelir. Kendinden sonraki y sesini yuvarlaklaştırma özelliği vardır. i sesine yakın bir ünlüdür. İKA'da sık rastlanmaz.

bürünüy ò (IA-55), üyüdüy òdú (IIC-50), sölüy ò(IVA-27).

1.1.2 İKA'da Kullanılan Uzun Ünlülerin Ortaya Çıkış Nedenleri

İKA'daki uzun ünlüler genellikle birtakım ses olayları sonucunda ortaya çıkmışlardır. Alınma kelimelerdeki uzun ünlüler kolaylıkla tespit edilmektedir. Fakat, Türkçe kelimelerdeki uzunlukların ortaya çıkış nedenlerini kesin kurullarla açıklamak zordur.

ò Ünlüsü:-r ünsüzünün düşerek kendisinden önce gelen ünlüyü uzatmasıyla ortaya çıkar, bu özellik *-yor* eki için geçerlidir.

gelîy ò (IA-4), edîy ò (IIIB-22), kurumîy ò (IVB-34), bilmîy òm (VA-2).

ā Ünlüsü: -h- ünsüzünün düşerek kendisinden önceki ünlüyü uzatmasıyla ortaya çıkar.

yāv>yahu (IA-72), ā sonna>aha sonra (IB-10), herālda>her halde (IF-85).

1.1.2.1 Ünlü Karşılaşmasından Doğan Uzun Ünlüler

n'ēdîy òñız>ne ediyorsunuz (IA-73)

nîneyim>ne eyleyeyim (IA-90)

n'òlacaḡ >ne olacak (IF-43).

Vurgu ve Ünlemeden Doğan Uzun Ünlüler

Bu ünlüler genellikle beğenme, şaşırma, abartma gibi anlamlar taşıyan ünlemler ile sözleri bağlama durumundaki kelimelerde kendisini gösterir.

ā derken (IA-49), heç yoḡ ā (IIB-29), dēy (VB-9), öldürdümā (ID-20).

Alınma Kelimelerdeki Uzun Ünlüler

Arapça ve Farsçadan dilimize giren kimi kelimelerdeki uzun ünlüler kullanılmaya devam etmektedir.

irşād (IA-2), lisān (IA-3), āyetle (IA-15), sābıka (VA-44)

Bazı Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerde ise uzun ünlü özelliği kaybolmuştur. reḥ man (IA-35), numuneyḥ (IB-6), vilayete (ID-7), düzergaḥ (IA-64).

1.1.3 Kısa Ünlüler

Boğumlama süresi normal ünlülere göre daha kısa olan ünlülerdir. İKA'daki oluşumları iki şekildedir:

a) i- fiilinin özellikle -ğ ile biten sözcüklere eklendiğinde boğumlanma süresinin kısaldığı görülmektedir.

yoğūdu (IVA-7), çoğūdu (IVA- 37)

b) *l, m, n, r, y* gibi akıcı ünsüzlerden önce gelen ünlülerin orta hecenin vurgusuz olması ile birlikte kısaldığı görülmektedir. İKA'da özellikle *n, y* akıcı ünsüzlerinde bu özellik göze çarpmaktadır.

kaḥ ḡ ō (IA-46), görmīye (IB-19), pariya (IB-36), doḡızan (IID-29).

Ünlüler Tablosu

Tablo 1: İKA'daki Ünlüler

	Düz			Yuvarlak	
	Geniş	Yarı Geniş	Dar	Geniş	Dar
Art	a, ā		ı, ĩ	o, ō	u, ū
Yarı Art	á		í		ú
Ön	e, ē	è	i, ĩ	ö	ü, ú, ũ

1.1.4 İkiz Ünlüler

Bir kelime içinde iki ünlü arasında kalan *ğ, k, y* gibi hafif boğumlanan ünsüzlerin erimesi sonucu ortaya çıkmaktadır.

deil (IA-13), seizene (IA-92), dēirnení (VIB-17).

1.1.5 Ünlü Uyumları

“Vokal uyumu bir kelimedeki vokallerin çeşitli bakımlardan birbirlerine uyması hadisesidir. Türkçede, köklerde olsun, kök ve eklerde olsun, bir kelimenin bütün vokalleri çeşitli bakımlardan birbirlerine benzerler. Öyle ki bir kelimenin ilk hecesindeki vokalin vasıfları nasılsa ondan sonraki hecelerin vasıfları da öyle olur. Yani Türkçede bir kelimedede birbirlerine aykırı vokaller bulunmaz; bir kelimenin vokalleri arasında açık bir uygunluk göze çarpar.” (Ergin, 2003: 70)

“Kalınlık–incelik uyumu bir kelimedeki vokallerin kalınlık–incelik bakımından birbirine uygun olmasıdır. Türkçede bir kelimedede vokallerin hepsi ya

kalın, ya ince olabilir. Bir kelimedede hem kalın, hem ince vokal bulunmaz. Türkçenin en büyük fonetik hususiyetini bu kaide teşkil eder. Türkçeye giren ve böyle bir uyum taşımayan yabancı kelimeler bile ağızlarda geniş ölçüde kalınlık-incelik uyumuna tabi tutulurlar.” (Ergin, 2003: 70-71)

“Düzlük-yuvarlaklık uyumu bir kelimedeki vokallerin düzlük-yuvarlaklık bakımından birbirine uymasıdır. Bu uyum Türkçenin her devrinde her sahada kelime bünyesine kuvvetle hâkim olan bir uyum değildir. Bu uyum ancak bugünkü Türkiye Türkçesinde kuvvetli bir şekilde kendisini hissettirmektedir. Eski Anadolu Türkçesinde böyle bir uyum mevcut değildi.” (Ergin, 2003: 72)

1.1.5.1 Kalınlık-İncelik Uyumu

1.1.5.1.1 Kalınlık-İncelik Uyumunu Bozan Türkçe Kelimeler

Yazı dilinde uyumu bozan bazı Türkçe kelimelerin İKA’da uyuma dâhil oldukları görülmüştür.

hani>hanu (IA-4), kardeşi>kardaşı (ID-19), elma >alma (VIC-12).

1.1.5.1.2 Kalınlık-İncelik Uyumunu Bozan Eklerin Durumu

a. -yor: İKA’da bu ek kendinden önce gelen ünlünün etkisiyle r sesini düşürmüştü ve -yō biçimiyle kullanılmakta ve kalınlık-incelik uyumunu bozmaktadır.

veriȳ ō (IA-47), ħ ersleniȳödú (VB-36), ġeliȳ ödú (VIC-30).

b.-ken: Aslı “i-ken” olan bu ek, İKA’da uyumu bozan eklerden birisidir. paşayk̄ en (IIIA-2).

c. ile: İKA’da ile sözcüğü bazı durumlarda Türkiye Türkçesindeki gibi kullanılmakta; bazı durumlarda da ses değişimi ve hece kaynaşması sonucunda -nAn biçiminde kullanılmakta olup, uyumu bozmamaktadır.

burnúnnan (IA-34), merkebinen (IIC-43), ħ endek̄ nen(IA-48), heyetinen (IA-85).

d. -leyin: Sözcüklere zaman anlamı katan bu ekin, İKA’da aynı anlamı veren ve uyuma dâhil olan -tan biçiminde kullanıldığı örnekler de görülmüştür.

sabahleyin (IA-50), sabatdan(ID-17), sabattan (VIA-14).

e. -ki: İKA’da -ki eki uyumu bozan eklerden biri olarak dikkat çekmektedir. devletink̄ in (IA-2), öydenk̄ iní (VD-12).

f. -gII: Bu ek de uyumu bozma özelliği ile dikkat çekmektedir. Bazı kullanımlarda benzeşme yoluyla uyumun gerçekleştiği de görülmektedir.

ġanıġilden (IVA-43), ħ essenḡilin (VA-27), anam̄gil (VB-12).

Ayrıca, bazı durumlarda ħ sesinin etkisiyle kalınlık-incelik uyumunun bozulduğu da görülmektedir.

ġetd̄ġ (ID-39), ġişiyȳih (ID-56), telebed̄ih (IIIB-12).

1.1.5.1.3 Alınma Kelimelerin Durumu

Türkiye Türkçesinin birçok ağzında olduğu gibi İKA'da da özellikle Arapça ve Farsçadan dilimize giren birçok kelime benzeşme yoluyla uyuma dâhil edilmiştir.

a. İlerleyici Benzeşme: Kelimelerin ilk hecesindeki kalın ya da ince ünlünün, kendilerinden sonra gelen aykırı ünlüleri kalın ya da ince hâle getirdiği benzeşmedir.

Far. sâye>sayasında (IA-37), Ar. imth̄ ān>intihem (ID-32), Ar. tiryāki>tiryekî (IE-20), Ar. istirāh at>istirehet (IID-39), Far. āteş>ataş (VD-17)

b. Gerileyici Benzeşme: Kelimelerin ilk hecesindeki kalın ya da ince ünlünün, kendilerinden sonra gelen kalın ya da ince ünlüye benzemesidir.

Ar. kıymet>ğeymetlise (IC-28), Ar. talebe>telebelere (IF-11), Far. tāze>tezze (IIB-40), Ar. 'asker>esğerliğde (IIIA-16), Far. berāber>barabar (IVA-6).

Bu özellikler Erzurum-Kars ağızları ve Azeri Türkçesiyle de benzeşmektedir. Erzurum-Kars ağzında kullanılan *heber, rehmet, ğeder, ğardaş vb.* kelimelerle; Azeri Türkçesinde kullanılan *esk̄er, x̄eñç̄er, m̄eh̄err̄em vb.* kelimeler İKA ile benzeşmektedir.

Ayrıca, bazı kelimelerin, ünsüzlerin etkisiyle kalın sıradan ince sıraya veya ince sıradan kalın sıraya doğru benzeştiği de İKA'da görülmektedir.

Ar. maḫsad>meḫ set (IB-39), emmīmín (IIA-7), Ar. sā'at>seġet (IIA-18), Ar. faḫat>feġet (IVB-13)

1.1.5.2 Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Türkçe bir kelimenin ilk ünlüsü düz (a, e, ı, i) ise sonraki ünlüleri de düz; yuvarlak (o, ö, u, ü) ise sonraki ünlüleri ya düz-geniş (a, e) ya da dar-yuvarlak (u,ü) olur.

İKA'da düz-geniş (a, e) ünlüden sonra *b, v, m, f* dudak ünsüzlerinin gelmesi u sesinin ı şeklinde kullanılmasına neden olmaktadır.

1.1.5.2.1 Düzlük-Yuvarlaklık Uyumunun Bozulması

İKA'da, yazı dilimizden farklı olarak şu kelime veya eklerde uyumun bozulduğu tespit edilmiştir.

uymıñ ö (IA-3) : Şimdiki Zaman Ekinde Uyumun Bozulması

boyıñ (IA-12) : İyelik Ekinde Uyumun Bozulması

görürsen (IA-15) : Geniş Zaman Ekinde Uyumun Bozulması

sorumlu (IA-24) : Yapım Eklerinde Uyumun Bozulması

ķondıġı (IA-20) : Sıfat-Fiil (-dık) de Uyumun Bozulması

ķullıġ (IA-20) : İsim Yapım Eklerinde Uyumun Bozulması

ķondı (IA-21): Görülen Geçmiş Zaman Ekinde Uyumun Bozulması

ğururlı (IA-35) : İsim Yapım Eklerinde Uyumun Bozulması

savurdığı (IA-67) : Sıfat-Fiillerde Uyumun Bozulması

ođlıña (IA-72) : İyelik Eklerinde Uyumun Bozulması

yunmıya (IC-14) : Olumsuz Ekinde Uyumun Bozulması

ķurıya (IE-17): Zarf-Fiil Ekinde Uyumun Bozulması

oldúh (IVA-31): Şahıs Eklerinde Uyumun Bozulması

dutmuş (VA-32) : Öğrenilen Geçmiş Zamanda Uyumun Bozulması

boyına (VA-40): İyelik Eklerinde Uyumun Bozulması

toķlı (VA-55): İsim Yapım Eklerinde Uyumun Bozulması

yoğırıy^o ön (VB-3): Şimdiki Zaman Ekinde Uyumun Bozulması

Bazı kelimeler yazı dilinden farklı olarak uyuma girmektedir:

yağmır (VIC-22), ģ ammır (VB-3), ķabıl (IF-46)

Türkçe kökenli kelimelerde yalnızca ilk hecede bulunabilen “o, ö” ünlüleri, dilimize farklı dillerden giren kelimelerde kelimenin herhangi bir yerinde bulunabilir.

kilometre (ID-29), pantol (IIIB-22), radyo (IVA-27), telefon (VIA-28)

Lakaplarda isimlerin kısaltıldığı durumlarda ve yemek isimlerinde özellikle “o” sesi kelimenin farklı yerlerinde bulunabilir:

ğılloddıķ (VB-21), viTdo’nun (IB-16), hevino (IB-23)

i- yardımcı fiili, ulama sırasında dudak benzeşmesine uğrayarak, “u, ü” biçiminde de kullanılabilir.

yođúdu (IVA-7) çođúdu (IVA-13).

1.1.6 Ünlü Değişmeleri

1.1.6.1 Kalın Ünlülerin İncelmesi

a>e Değişmesi

İKA’da, özellikle dilimize yabancı dillerden girmiş kelimelerde görülür. Bu değişim, h, k, m, r, s, t, z ünsüzlerinin, kalın ünlüleri kendi boğumlanma noktalarına çekmesiyle ilgilidir.

Ar. ģ ayr>hayır>ğ eyir (IB-24), Ar. maķsad>meķseT (IB-39), ģ attā>ğ etta (IVA-32), Ar. ķalb>ğelbından (IC-10), Ar. ķavl>ķevlînen (IB-9)

a>i Değişmesi

İKA’da çok sık rastlanan bir ses olayı değildir.

Ar. ictimā'>iştimiya (IA-41), Far. bahāne>bahine (IF-57).

u>ü Değişmesi

İKA'da yalnızca birkaç kelimedede karşılaştığımız ses olayıdır.

Ar. ḥ udūd>hú dū de (IA -69), Ar. nüfūs>nüfüs (IE-9), sus->süs (IIB-17).

ı>i Değişmesi

İKA'da sık rastlanan bir ses olayı değildir.

osmancik (IA-64), Ar. ğayb>kayıp>geyip (VD-5), kalkıp>kaḫ ip (VD-28).

1.1.6.2 İnce Ünlülerin Kalınlaşması

e>a Değişmesi

Yabancı kökenli kelimelerin bir kısmı ilerleyici ya da gerileyici benzeşmeyle ince ünlüyü kalın ünlü hâline getirebilmektedir. İKA'da sık karşılaşılan bir ses olayıdır.

sada (IF-25), Ar. nāḥ iye>nahyası (IIB-39), Fr. jaquette>ceket>çekat (IIIB-22), Ar. zāten>satan (VA-12), tiyara (VIC-9).

i>ı Değişmesi

d, l, m, n, y ünsüzlerinden sonra gelen *i* ünlüsünün, İKA'da kalınlaşarak genellikle *ı* olarak kullanıldığı görülmüştür.

Far. ebrīşüm>ibrişim>erbişim (IA-59), Ar. ḫavlı>ḫevlīnen (IB-9), İsp. cigaro>cığara (ID-69), ink' anı (VD-22), vaḫ it (VIB-2).

ü>u Değişmesi

Bazı kelimelerin yanlış telâffuz edilerek ince ünlülerinin kalınlaştırıldığı ya da bazı kelimelerdeki ince ünlülerin kalınlık-incelik uyumuna dâhil edilmek için İKA'da kalınlaştırıldığı görülmüştür.

Ar. teneffus>tenefus (ID-58), Ar. tecrībe>tecrübe>tecirube (IF-67), Far. süvāri>suvarı (IIB-8), dunnalar (VB-16).

1.1.6.3 Geniş Ünlülerin Daralması

a>ı Değişmesi

Daraltıcı özelliği bulunan *b, y* ünsüzlerinin etkisiyle ortaya çıkan bir değişimdir. Orta hece, bu değişimde vurgusuzdur.

babı'ya (IA-26), yayılmıya (IF-28), urfı'ya (IIA-13), satmıya (VIA-16)

e>i Değişmesi

Özellikle *m, s, y* ünsüzlerinin etkisiyle darlaşma gerçekleşmiştir.

niydi'ye (IA-7), hisaba (IA-38), besliyemñ ö (IF-50), örtmiye (VA-28), tiyara (VIC-9).

o>u Değişmesi

İKA'da yalnızca birkaç kelimeye karşılaştığımız ses olayıdır.
 kıumut (ID-52), Ar. sufre>sofra>surfayı (IID-12).

e>u Değişmesi

İKA'da sık rastlanan bir ses olayı değildir.
 Ar. cema'at>cumeğeti (IB-37).

e>ü Değişmesi

ü ünlüsünün etkisiyle ortaya çıkan bir ses olayı olup İKA'da sık rastlanmaz.
 düpüdüz (VA-27).

ö>ü Değişmesi

ü ünlüsünün etkisiyle ortaya çıkan bu ses olayı İKA'da yalnızca tek bir kelimeye görülmüştür.
 üyüdüŷ ödú (IIC-50).

1.1.6.4 Dar Ünlülerin Genişlemesi**i>e Değişmesi**

Kapalı e sesini ilk hecede bulunduran sözcüklerde yaygın olan değişimdir.
 heç (IA-79), Ar. 'inād>eynadıdı (IC-3), Far. şeh̄r>şehir>şeh̄r (IC-4), Ar. ni'met>neğmet (ID-68), Far. zencir>zincir>zencírı (IIB-41).

Bu genişleme olayına, Erzurum-Kars ağızları ve Azeri Türkçesinde de rastlanmaktadır. *şeh̄r, heç, hōkūm, zencir, eşit-, nemet* gibi kullanımların İKA'da da aynı şekliyle kullanıldığı görülmektedir.

u>o Değişmesi

İKA'da yaygın görülen bir ses olayı değildir.
 şobede (IIC-22).

ü>ö Değişmesi

İlk heceleri dudak ya da artdamak ünsüzleriyle başlayan kelimelerin dar ünlüleri İKA'da genellikle geniştir.

h̄ ökm̄ine (IB-15), göz̄el (ID-8), Ar. h̄ uk̄ūmet>h̄ükūmet>h̄ ökümet (IIA-10), Ar. h̄ urmet>h̄örmet̄ine (IID-26), bu gün>böyün (VIA-14).

ı>e Değişmesi

İKA'da yalnızca birkaç kelimeye görülen bu ses olayında da artdamak ünsüzlerinin ilk hecede bulunmasının etkisi vardır.

Ar. kıymet>ğeymetlise (IC-28), Ar. h̄ ırs>h̄ırslan->h̄ erslen̄ŷ ödú (VB-36).

1.1.6.5 Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

i>ü Değişmesi

İKA'da çok sık rastlanan bir değişim değildir. Dudak ve diş-dudak ünsüzlerinin kendilerinden sonraki düz ünlüyü yuvarlaklaştırma özelliği ile ortaya çıkan bir ses olayıdır.

üç un (ID-68), Far. cuft, çift>çift>çüt (ID-72).

ı-i>u Değişmesi

"Bu değişim bir iki kelimedede görülen bir değişme olup umumiyetle Eski Anadolu Türkçesinden sonra ortaya çıkmıştır: uçun>içün>için gibi." (Ergin, 2003: 81). İKA'da da zaten yalnızca birkaç kelimedede rastlanmaktadır..

üç un (ID-68), puñarın (IID-15), zubın (IIIB-20)

1.1.6.6 Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

u>ı Değişmesi

b, f, m, p, v dudak ve diş-dudak ünsüzleri bulunmasına rağmen düz ünlülerden sonra düz ünlülerin gelmesi şeklindeki kuralın İKA'da da geçerli olduğunu gösteren ses olayıdır.

Ar. muḥ tār>muḥ dardı (IA-70), yağmır (IIC-5), Far. ḥ arbûz>karpuz>karpız (IVB-32), bilañmıȳ ō (VA-9), Ar. ḥ amır>hamur>ḥ ammır (VB-3), dapılamıṣ (VIA-24).

Bu değişime, Erzurum-Kars ağızları ile Azeri Türkçesinde de sık rastlanmaktadır. *muḥdar, yağmır, çamır, hamır, bele, yarpız, halbır, karpız, çocıḥ* gibi kullanımlar aynı şekliyle İKA'da kullanılmaktadır.

ö>e Değişmesi

"bu ile>böyle", "şu ile>şöyle", "o ile>öyle" kelimelerinin İKA'da düzleşmesi ile ortaya çıkan bir ses olayıdır.

ele (IF-14), bele (IIC-4), şe (IID-27).

ü>ı Değişmesi

İKA'da yalnızca birkaç kelimedede görülen bir ses olayıdır.

görürsen (IA-15), söziñi (IA-28).

ü>i Değişmesi

"Eski Anadolu Türkçesinden sonra ortaya çıkmakla beraber değişen misaller bugün bile bazı ağızlarda eski şekillerini muhafaza etmektedir." (Ergin, 2003: 81)

mibarek (IA-4), günü (IA-85), ḥ ökmine (IB-15), öldü rileceḥ (IC-16), tüp>tip (IIC-12).

1.1.7 Ünlü Düşmesi

İKA'da ünlü düşmeleri daha çok *d, ğ, n, r, ş, y* ünsüzlerinden birinin arasında olmaktadır. Bu düşmelerde orta hece ünlülerin genellikle vurgusuz oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca yer belirten kimi kelimelerin son sesteki ünlüleri, bulunma ya da çıkma bildiren durum eklerinden biriyle karşılaşınca düşme eğilimi göstermektedir. Kimi ünlü düşmelerinin de hızlı konuşma, telâffuz ve hatalı hece kuruluşları nedeniyle gerçekleştiği görülmektedir.

ordan-oradan (IA-4), burya-buraya (IA-4), kapağını-kapağını (IA-41).

kapısıñ-kapısını (IA-60): Son seste ünlü düşmesi

n'ediy õñız -ne ediyorsunuz (IA-73)

ık üş-iki-üç (IA-77): Son seste ünlü düşmesi

la-ula (IB-18): Ön seste ünlü düşmesi

nahyası-nahiyesi (IIB-39), sanyede-saniyede (IIB-56), babayitler-babayiğitler (IIC-10), vurrum-vururum (IID-24), boyna-boyuna (VB-7): Orta Seste ünlü düşmesi

1.1.8 Ünlü Türemesi

İKA'da birtakım ünlü türemeleri, dilimize yabancı dillerden giren kimi kelimelerde genel bir eğilim olarak görülmektedir.

Ön Türeme: İKA'da yaygın bir türeme değildir. Türkçe sözcüklerin başında *l, m, r* ünsüzlerinin bulunmaması nedeniyle gerçekleşen bir türemedir.

ileçer (IB-18).

İç Türeme: Dilimize yabancı dillerden giren kimi kelimeleri Türkçe söylenişe uygun bir hâle getirmek için İKA'da birtakım ünlü türemeleri görülmektedir.

kontrol (IA-42), yalnız (IB-5): Bu kullanım, eski kullanımın devamı niteliğindedir.

kilometire (ID-7), tecirube (IF-67), hepısı (IIB-37), doğızan (IID-29), cumhurbaşkanımız (IIIA-3), eletiriknen (VIB-24).

1.2. Ünsüzler

1.2.1 Yazı Dilinde Bulunmayan Ünsüzler

İKA'da, yazı dilimizde bulunan yirmi bir ünsüz dışında, boğumlanma yerleri farklı ve çeşitli Türkiye Türkçesi ağızlarında hâlâ kullanılan aşağıdaki ünsüzler de vardır:

ñ Ünsüzü: İKA'da kelime ortasında ve sonunda bulunmaktadır. Daha çok ilgi ve ikinci şahıs eklerinde görülür.

gõñüllü (IA-17), kapısıñ (IA-60), yalañız (IE-38), puñarın (IID-15), bılañmıõ (VA-9).

h Ünsüzü: Hırılıtlh ile normal h arası bir sestir.

Ar. ı̇ tiyāc>ē̇ diyacımız (VIB-24).

ı̇ Ünsüzü: Hırıltılı, sızıcı ve sedasız bir art damak ünsüzüdür.

Ar. ı̇ ayr>ı̇ eyir (IB-31), Ar. muı̇ tār>muı̇ tardı (IIC-38), aı̇ daracaı̇ (VB-3), aı̇ torpaı̇ (VC-21), ı̇ eyırlı-neı̇ fılı (VIA-30).

ķ Ünsüzü: k, g arası sedasız bir art damak ünsüzüdür, özellikle kalın ünlülerden önce kendini belli eder.

ķııı (IA-19), ķapağını (IA-41), ķoltúhda (IA-62), ķaynaı̇ (IIC -37).

ı̇ Ünsüzü: k, ç arası bir ünsüzdür ve daha çok ince ünlülerden önce veya sonra kendini gösterir.

dedı̇ i (IA-12), ı̇ endı̇ nen (IA-48), teı̇ (ID-34), ı̇ i (IF-25), ı̇ üç ücü̇ (VA-12).

T Ünsüzü: t-d arası bir sestir.

düşTi (IA-23), zaT (IA-41), Tene (IC-9), ı̇ esTeliğ (VA-32).

ğ Ünsüzü: k-g arası bir ünsüz olup Azeri Türkçesinde ve Erzurum-Kars ağızlarında da sık kullanılmaktadır. Kalın ünlülerle kullanımı yaygındır. Erzurum-Kars ağızlarındaki *ğelb*, *ğeyb*, *doğğuz*, *değge*, *feğet*, *ğeder*, *ğor* gibi kelimelerle; Azeri Türkçesindeki *ğoyun*, *ğab*, *ğadın*, *ğala*, *ğardaş* gibi kelimeler İKA'da aynı şekilde kullanılmaktadır.

Ar. faqat>feğet (IA-90),ķalb>ğelbinden (IC-10),ķadar>ğeder (ID-29), ğızamıh (IE-5), ğelem (IIIA-18),ğayb>kayıp>ğeyip (VD-5), ğöviredı̇ (VD-17), ğe (VIB-15).

ğ Ünsüzü: g-c arası bir sestir, bu kullanım Azerbaycan Türkçesinde ve Erzurum-Kars ağızlarında da rastlanmaktadır, daha çok ince ünlülerden önce kullanımı yaygındır.

ğeldı̇ (IA-24), ğöre (IB-36), ğünner (IVB-36), ğün (VC-24), ğece (VIC-7).

ç Ünsüzü: Normalden daha önde söylenen, hafif, sızıcı bir ünsüzdür, vurgulu söylenir.

ğencı̇ (IA-16), yatacaı̇ (VB-39),ç ocuğú (VC-3).

ç Ünsüzü: Normalden daha önde söylenen, hafif, sızıcı bir ünsüzdür, vurgulu söylenir. üç (IA-77), ç ocuı̇ lar (IVA-50), ı̇ üç ücü̇ (VA-12), gaçımız (VA-54), ç ı̇ artı̇ ödúm (VB-26).

ı̇ Ünsüzü: Özellikle şimdiki zaman ekinden ve dar ünlülerden önce gelen “yarım y” değerindeki bir sestir.

ıstı̇ om (IA-9), yı̇ en (IA-30), sorı̇ o (ID-47),kovuyor>koğı̇ o (IF-53), yağı̇ ödú (VA-20).

ş Ünsüzü: s-z arası bir ses olup, İKA'da fazla yaygın değildir.

nüfüş (IE-9)

Ünsüzler Tablosu

Tablo 2: İKA'daki Ünsüzler

	Süreksiz			Sürekli					
	Ötümlü	Ötümsüz	Yarı Ötümlü	Ötümlü	Ötümsüz	Nazal	Yanaklı	Titrek	Yarı Ünlü
Dudak	b	p							
Diş-dudak				v	f				
Diş	d	t	T, ş	z	s	ñ			
Diş-damak	c, ć	ç, ć		j	ş				
Ön damak	g	k	k', g'		h			r	y, y'
Art damak		ķ		ğ	ħ		l		
Gırtlak					ħ				

1.2.2 Ünsüz İlişkileri

1.2.2.1 Ünsüz Benzeşmesi (Asimilasyon)

Kelime içinde boğumlama niteliği aynı ya da yakın olan ünsüzlerden birinin diğer ünsüzü kendisine benzetmesidir. Türkçede çok sık görülen ses olaylarından biridir. Benzeşme, yan yana gelen ünsüzler arasında olabileceği gibi uzakta olan ünsüzler arasında da mümkündür. Zirâ, Türkçenin ses kurallarının çoğu, benzeşmeyle yakından ilgilidir.

İKA'da ünsüz benzeşmesi çeşitli biçimlerde görülmektedir:

1.2.2.1.1 İlerleyici Benzeşme

Boğumlanma noktası aynı ya da yakın olan iki ünsüzden öncekinin sonraki ünsüzü kendisine benzettiği ses olayıdır. Şu örneklerde tam benzeşme vardır:

-nr->-nn-: sonra>sonna (IA-4). Bu değişime Malatya ağızında (soñna) şeklinde rastlanmaktadır.

-nl->-nn-: günlük> günnük (IA-7), dinle>dinne (IA-11), anlıyon> annıyoñ (IA-12), burnunla>burnúnnan (IA-34). Bu değişime Karamanlı ağızında (añna- gibi) rastlanmaktadır.

-nd->-nn-: ondan>onnan (IA-36). Bu değişime Siverek ağızında (onnan gibi), Manisa ağızında (sennen gibi) rastlanmaktadır.

-ny->-nn-: dünyalar>dunnalar (VB-16). Bu değişime Denizli ağzında (düñna gibi) rastlanmaktadır.

1.2.2.1.2 Gerileyici Benzeşme

Boğumlanma noktası aynı ya da yakın olan iki ünsüzden sonrakinin önceki ünsüzü kendine benzettiği ses olayıdır.

-rl->-ll-: giderler>gideller (IA-8), derler>deller (IE-22), tarlalar>tallalar (IF-42), saklarlardı>sağ lallardı (IVA-4). Bu değişime Giresun ağzında (talla gibi) rastlanmaktadır.

-zs->-ss-: doldurmazsanız>doldúrmassanız (IB-38), gitmezsek>getmeşse (VB-29). Bu değişime Uzunköprü ağzında (tussuz gibi) ,Eskişehir ağzında (olmassa gibi) rastlanmaktadır.

-ls->-ss-: olsa>ossa (VD-24). Bu değişime Muş ağzında (ossun gibi), Konya ağzında (assın gibi) rastlanmaktadır.

“Kelime içinde bir sesin uzakta bulunan başka bir sesi boğumlanma niteliği bakımından kendisine benzetmesi” (Korkmaz,2007: 220) şeklinde açıklanan uzak benzeşme olayına da İKA’da rastlanmaktadır.

küçüğünü>ç üççüğünü (IC-7).

Boğumlanma noktaları birbirine yakın iki ünsüzden birinin diğerinin yerini alması ile ortaya çıkan benzeşmeye de İKA’da rastlanmaktadır.

şindi (IA-6), Fr. biscuit>bisküvi>pisküvit (IA-11), bişire (IB-20), ujlarında (VC-15), Far. bāğçe>bahçe>bağ caya (VIC-12)

1.2.2.2 Aykırılışma (Disimilasyon)

“Bir kelimedede yan yana veya birbirine yakın duran ve boğumlanma nitelikleri bakımından birbirinin tıpkısı veya benzeri olan iki ünsüzden birinin, kendi boğumlanma noktasını ötekenden ayırarak başka bir ünsüze dönüşmesi olayı.” (Korkmaz, 2007: 42)

Far. güzer-gāh>düzergahında (IA-64)

1.2.3 Ünsüz Değişmeleri

1.2.3.1 Sedalılışma

Sedasız ünsüzlerin (f, s, t, k, ç, ş, h, p)kendi karşılıkları olan sedalı ünsüzlere dönüşmesidir. İKA’da çok sık rastlanan bir ses olayıdır.

Sedalılışma temayülü, Erzurum-Kars ağızlarıyla İKA arasında büyük benzerlikler göstermektedir. Birçok sözcüğün kullanım şekli ortaktır. *ğab, ğismet, ğız, ğumar, geçi, ğişi, gendi, dabança, daş, davşan, barmağ, bekmes, feğet, esger, püs-güvüt, ajlık, ujlar, değge, duz, ğuş* gibi birçok kelimenin İKA, Erzurum-Kars ağızları ve Azeri Türkçesiyle ortak olarak kullanıldığı görülmüştür.

k>ğ Değişimi

Genellikle kelime başında görülen bir değişiklik olup, İKA'da çok yaygındır. gelbinden (IC-10), Ar. kıymet>ğeymetlise (IC-28), selametliğ (ID-13), ğurban (IF-86).

k>g Değişimi

Eski Türkçede bazı kelimelerin başındaki k'ler Batı Türkçesinde g'ye dönüşmüştür. Bu değişim, Oğuzcanın Eski Türkçe üzerindeki etkilerinden biridir. *kök>gök, kel->gel-* gibi. Buna karşılık bazı ağızlarda yazı dilindeki k'li kullanımlar, g'ye dönüşmüştür. İKA'da da bu durum geçerlidir.

'aşgere (IA-9), gişide (IA-14), isgelet (IE-9), gendine (IE-32), geç imiz (VA-54).

k>ķ Değişimi

Bu değişim genellikle kalın ünlüler etkisiyle gerçekleşir. İKA'da çok yaygındır.

ķonışdım (IA-87), ķererdı (IB-31), ķalıȳ ö (ID-17), zaķlanarā (IE-19).

k>k Değişimi

ç-k arası bir sestir. k damak ünsüzünün boğumlanması esnasında, dilin üst damağa baskı yapmasıyla ortaya çıkan bir ses olup, İKA'da yaygındır.

ķ öyü (IB-6), Tūrķ (IB-6), ķ ütüge (IE-4), öydenķ ini (VD-12).

s>c Değişimi

Dar ünlünün önündeki kelime sedalılışma eğilimine uymuştur. İKA'da yaygın bir ses olayı değildir.

cığara (ID-69)

h>ğ Değişimi

İKA'da tek bir kelimedede tespit edilen ses olayıdır.

sahibi>sáğbı (IF-51)

k>y Değişimi

İKA'da yaygın bir ses olayı değildir.

seksen>seyzen (IIB-49)

k>ħ Değişimi

"Eski Anadolu Türkçesinden sonra Batı Türkçesinin Osmanlı sahası bu ħ'lerden ayrılarak tamamıyla ķ tarafında kalmış, Azeri sahası ise daha geniş ölçüde ħ tarafını tutmuştur. Öyle ki kelime içindeki ve sonundaki bütün k'lar bugün Azeri sahasında tamamıyla ħ'ya dönmüş bulunmaktadır." (Ergin, 2003: 89)

bacanaḡ muş (IB-24), meḡ set (IB-39), ḡ apanır (IF-55), doḡ tor (IIA-14), oḡ utmiyōḡ (IVA-9).

ç>c Değişimi

İKA'da ç ünsüzünün genellikle dar-düz ünlülerin önünde sedalılışarak c ünsüzüne dönüştüğü tespit edilmiştir.

genć (IA-6), küccük (IA-65), Far. çingāne>çingene>cinganı (IIB-38), cizme (IIB-40), Ar. ḡ arāc>ḡ arrac (IIC-24)

t>d Değişimi

t-d değişikliği Türkçenin devre farklarını gösteren; yani Eski Türkçeden Batı Türkçesine geçişi belirten bir ses olayıdır. "Eski Türkçe döneminde bazı t'ler Eski Anadolu Türkçesinde d olmuşken; d'lerin t olması Batı Türkçesinde Eski Anadolu Türkçesinden sonra vuku bulmuş, böylece Eski Anadolu'nun birçok d'leri tekrar t'ye dönmüştür. Batı Türkçesinde Osmanlı ve Azeri sahaları arasında da t-d bakımından fark vardır. Mesela Osmanlı sahasındaki *dök-, düş-, dik-* kelimeleri Azeri sahasında

tök-, tüş-, tik- olduğu halde; Osmanlı sahasındaki *taş, tuz* kelimeleri Azeri sahasında *daş, duz* şeklindedir." (Ergin, 2003: 91) Bu değişim, Oğuzcanın Eski Türkçe üzerindeki etkilerinden birisidir. Fakat, İKA'da hâlâ Eski Anadolu Türkçesindeki kullanıma sıklıkla rastlanmaktadır.

dabança (ID-20), cesadında (IE-10), davşan (IE-41), dezzem (VD-4), dapılamış (VIA-24), eḡ diyacımız (VIB-24).

p>b Değişimi

Boğumlanma noktaları yakın olan bu ünsüzler Eski Anadolu Türkçesinde bazı kelimelerin p'ye dönüşmesiyle sedasızlaşmıştır. Fakat, İKA'da b'li eski ve aslolan kullanımı yaygındır.

pişire>bişire (IB-20), Yun. boreas>poyraz>boyraz (IIB-39), Far. bāzār>pazar>bazar (IVB-28), pekmez>bekmezini (VC-16).

s>z Değişimi

Seyrek karşılaşılan bir sedalılışma olayı olup, sedasız şekillerinin kullanımı daha yaygındır.

nüfüzüne (IE-14), seyzen (IIB-49), doḡızan (IID-29), zoḡaḡın (VD-28).

k>ğ Değişimi

İKA'da ulama olayının olduğu sadece birkaç kelime bu sedalılışma olayı görülmektedir.

ḡonuḡolıȳ ō (IA-7), gelmeḡistıȳ ōm (IA-9), aḡırlıḡola (IF-37).

1.2.3.2 Sedasızlaşma

“Ses tellerinin ciğerlerden gelen havayı titreştirmemesi ve ton vermemesi; ünsüzlerin boğumlanma sırasında titreşimlerini kaybederek tonsuzluk niteliği kazanmasıdır.” (Korkmaz, 2007: 215)

t Sesinin Korunması

İKA’da eski Türkçenin devamı ve Azeri Türkçesinin etkisine bağlı olarak görülen bir ses olayıdır.

tökülmüş (IA-54), palantöken (ID-48), tikmişdĥ (VB-19), toĥ dora (VD-10).

b>p Değişimi

İKA’da sık rastlanan bir ses olayı değildir.

Fr. biscuit>bisküvi>pisküvit (IA-11), pacadan (IF-78).

c>ç Değişimi

İKA’da yalnızca birkaç kelimedede görülen bir ses olayıdır.

dabança (ID-20), Fr. jaquette>ceket>çekat (IIIB-22), neçe (VIC-20)

z>ĥ Değişimi

İKA’da seyrek karşılaşılan bir ses olayıdır.

numuneyĥ (IB-6), birliğindenĥ (ID-27).

1.2.3.3 Süreklileşme

Süreksiz ünsüzlerin (b, c, d, g, p, ç, t, k) sürekli ünsüzlere (f, ğ, j, l, m, n, r, s, ş, v, y, z) dönüşmesidir.

1.2.3.3.1 Sızıcılaşma

b, d, g, k, m, p, t patlayıcı ünsüzlerinden birinin çeşitli nedenlerle f, j, ğ, h, s, ş, v, y, z sızıcı ünsüzlerinden birine dönüşmesidir.

k>ĥ Değişimi

Kelime ve hece sonlarında k ünsüzü mutlaka sızıcılaşır.

aĥ darıldı (IA-76), everdiĥ (IC-4), çĥ arıĥ ölar (IC-22), sĥ im (IF-22), Ar. vaĥt>vakit>vaĥ it (VIB-2).

k>ğ Değişimi

Eski Anadolu Türkçesi ve Azeri sahasında sık rastlanan bu değişimin İKA’da da varlığını sürdürdüğü tespit edilmiştir.

kağın (IA-47), geçmemeğ (IA-48), varlığ (IA-86), yumağ (ID-43), yoğ (IIB-9).

ç>ş Değişimi

Kelime ve hece sonlarındaki ç ünsüzü genel olarak sızıcılışıp ş ünsüzüne dönüşür. Fakat kelime sonundaki bu şekilde oluşmuş ş ünsüzleri ünlüyle başlayan bir eke veya bir kelimeye bağlandıklarında patlayıcılıklarını yeniden kazanırlar.

Ar. ħ arc+lık>harçlık>ħ arşlħ (IIB-14), pirinş (IID-11), güçlü (IVA-57), Ar. ‘ilāc>ilāç>ilaş (VA-11), Far. şorbā>çorba>şorba (VB-24).

g>ğ Değişimi

İKA’da tek bir kelimedede tespit ettiğimiz bir sızıcılışma olayıdır.

Far. peygām-ber>peğ ember (IB-9).

g>ğ Değişimi

Yazı dilinde yumuşatılarak söylenen ğ sesi İKA’da da daha vurgulu bir biçimde söylenir. Bu kullanım daha ziyade kelimelerin ikinci hecesinin ilk harfinin g olması ve bu g’nin bastırılarak söylenip ğ şeklini alması biçiminde ortaya çıkar.

uyğun (IB-14), tuğay (ID-3) duygulandırdın (ID-12), bayğın (IF-82), buğlur (VB-26).

c>j Değişimi

Boğumlanma noktaları birbirine yakın bu iki ses İKA’da birbirinin yerine kullanılabilir.

dijle’yi (ID-45), açlar>ajlar (IVA-50), ujarında (VC-15), mejbür (VIC-27).

1.2.3.3.2 Akıcılışma

l, m, n, r, y ünsüzleri akıcı ünsüzlerdir. *b, g, k* gibi patlayıcı ya da *h* gırtlak ünsüzünün akıcı ünsüzlerden birine dönüşmesidir. Akıcılışma, akıcı ünsüzler arasında da olabilmektedir.

r>l Değişimi

İki akıcı ünsüz arasında olan ve İKA’da en sık rastlanan akıcılışma olayıdır.

deller (IE-22), türbesi>tülbesi (IID-51), sağ lallardı (IVA-4), edellerdí (IVB-27), sırtımda>sıltımda (VB-33).

m>n Değişimi

Boğumlanma noktası birbirine yakın iki ünsüzün birbirinin yerine kullanıldığı akıcılışma örneğidir.

şindi (IA-6), Ar. imkān>ink anı (VD-22).

k>y Değişimi

İKA’da tek bir kelimedede rastladığımız akıcılışma olayıdır.

seyzen (IIB-49).

1.2.3.4 Süreksizleşme

Sürekli ünsüzlerin süreksiz ünsüzlere dönüşmesidir. İKA'da sık rastlanmaz.

j>c Değişimi

barac-marac (IF-33).

h>t Değişimi

sabatdan (IID-17).

z>k Değişimi

derik (IA-19), n'edeceyik (IF-51).

y>n Değişimi

Far. penjir>peynir>pendir (VA-11).

s>c Değişimi

İsp. cigaro>sigara>cığara (ID-69).

1.2.3.5 Diğer Ünsüz Değişimleri

n->l-

Ar. nevbet>nöbet>löbet (VIA-12).

-n->-y-

göynü (IA-35), diyniyereh (IA-89), öyümüze (IE-45), soyna (IIIA-24), öynigine (VA-31).

-n->-ñ

Yazı dilinde ñ'li kullanım bulunmasa da Türkiye Türkçesinin birçok ağzında olduğu gibi İKA'da da ñ'li kullanım yaygındır.

biñ (IA-4), boyñ (IA-12), yañılma (IA-83), buñaldım (VA-7), bılañmıȳ ö (VA-9).

-ğ->-y-

niydeli (IA-6), diyerleri (IA-49), gireceyim (IA-93), üyüdüp (IIB-16), soyúh (VA-8)

-l->-n-

günnük (IA-7), dinne (IA-11), annıyoñ (IA-12), elnen (IF-68), çirih nen (IIB-33).

-v->-y-

döymiye (ID-61).

-h->-f

Ar. mekrûh>mekruf (IID-44).

y->l-

loğúşa (VA-10).

g->-y-

bu gece>böyice (VA-15).

1.2.4 Ünsüz İkizleşmesi

1.2.4.1 İkiz Ünsüz

İç seste iki ünlü arasında bulunan ve vurguyu üzerinde bulduran ikinci hece başındaki ünsüzlerin açık ve zayıf boğumlanmalı ilk hece ünlülerinin etkisi altında, kendi ses enerjilerini aşacak bir yoğunlukla boğumlanmaları sonucunda söz konusu ünsüzün tekrarlanmasıdır.

-ç/-çç-

küçük>küççük (IC-12), mıçığ>mıççığ'ı (VC-29).

-s/-ss-

höso>hössö (IC-2), tosun>tossın (VB-16), hasan>hessen (VC-4), pisik>pissikden (VD-2).

-m/-mm-

remo>remmo (IC-3), hamur>hammmır (VB-3), Far. panbuk>pamuk>pammıh (VC-27), demir>demmir (VIA-11).

-k/-kk-

dokuz>doğküz (ID-21).

-ş/-şş-

eşek>eşşék (IF-19), aşağı>aşşağı (IIIA-8), kaşık>kaşşık (IVA-40).

-z/-zz-

Far. nāzenin>nezzan (IF-30), kaza>kezzeanın (IF-44), hazır>hazzır (IF-53), taze>tezze (IIB-40), güzel>gözzel (VIC-11).

-r/-rr-

Ar. h̄ arac>h̄ arrac (IIC-24), kuro>kurro'nun (VD-26).

-f/-ff-

ufak>uffak (VA-5).

-b/-bb-

Ar. sabāh>sabbah (VB-2).

-d/-dd-

yedi>yeddi (VB-30).

1.2.4.2 İkiz Ünsüzlerin Tekleşmesi

Bir kelimenin içindeki ikiz ünsüzden birinin düşmesi olayıdır. Türkçe kelimelerde ikiz ünsüz olmadığından İKA, şeddeli Arapça alınma kelimelerin bir ünsüzünü düşürür.

-vv-/-v-

Ar. kuvvet>ğuvetlí (ID-36)

Ar. evvel>evel (IA-69)

-tt-/-t-

Ar. müfettiş>müfetiş (ID-39).

-yy-/-y-

teyyare>tiyara (VIC-9).

-ff-/-f-

Ar. teneffüs>tenefus (ID-58)

1.2.5 Ünsüz Düşmesi

“Kelime içinde (bir ünsüzden önce), kelime sonunda veya kaynaşma olayı ile iç seste *r, n, l, f* gibi akıcı ve sızıcı ünsüzler ile *y, g, ğ, k, h* gibi ünlüleşme ve sızıcılaşarak erime özelliği taşıyan ünsüzlerin kaybolması olayı.” (Korkmaz, 2007: 231) İKA’da ünsüz düşmesi olayına sık rastlanmaktadır.

1.2.5.1 Ön Seste Ünsüz Düşmesi

y>Ø

üksek (IA-26), Usup (IE-29), üz (IIA-8), üzü (IID-25).

1.2.5.2 Orta Seste Ünsüz Düşmesi

y>Ø

Ar. şeyh>şeh (IA-1)

söyle>söle (IA-28)

haydi>hadı (IC-6)

öylesin>elesin (ID-12)

böyle>bele (ID-14)

ğ>Ø

değil mi>deil mi (IA-36)

öğretmeni>öretmeni (ID-37)

değirmeni>dermeni (IF-68)

l>Ø

onlar>onar (IA-64)

bunlarda>buñarda (IA-83)

kalkar>kağ ar (IB-8)

genişliyor>genişiyō (IB-13)

devamlı>devamı (IVB-34)

g>Ø

Far. peygām-ber>peğ ember (IB-9)

hanginiz>hanınız (IIA-11)

f>Ø

çift çift>çüt çüt (ID-32)

b>Ø

Ar.tenbih>tenbihle->temehlîy ödú (IIB-16)

r>Ø

uymuyor>uymıȳ ö (IA-3)

bir>bi (IA-3)

k>Ø

ancak>anca (IB-18)

artık>artı (IID-50)

t>Ø

Far. cuft, cift>çüt (IB-12)

Fr. directe>direkt>direk (IIB-56)

Far. ābdest>’ābdes (IID-6)

1.2.6 Ünsüz Türemesi

“Kelime ön, iç ve son seslerinde, kelimenin aslında olmayan bir ünsüzün türemesi olayı.” (Korkmaz, 2007: 231)

1.2.6.1 İç Seste Türeme**ğ Ünsüzü**

İKA’da (ayın) harfinin olduğu Arapça kökenli sözcüklerde iç seste türeme gerçekleşir. Bu ses, Türkiye Türkçesinde kullanılan ğ’den daha vurguludur.

Ar. ma’nā>meğnesi (IA-21), Ar. cum’a>cumeğe (IA-85), Ar. me’mûr>meğmuru (IE-9), Ar. cema’āt>cumeğet (IC-7).

y Ünsüzü

İKA’da iki ünlünün yan yana olduğu alınma kelimelerin içinde ortaya çıkan türemedir.

Ar. dāim>dayim (IA-35), Ar. dāire>dayre (IB-12), Far. pāre>para ile>paraydan (IIC-8), Ar. ‘āile>aile ile>aylennen (IVB-17).

k>Ø

sekiz on>seksen>seizene (IA-92)

h>Ø

herhalde>heralda(IF-85)

Far. hemşehrî>hemşerím (IIB-7)

Far. pehlevān>pelivan (IIB-49)

n>Ø

ulan>ula (IC-3)

uçun>uçu (IVA-33)

lan>la (VB-26)

y>Ø

koy->ço- (IE-12)

buğday>buğda (IF-69)

d Ünsüzü

Ar. menāre>minare>mindara (IIC-34).

1.2.6.2 Son Seste Türeme**nÜnsüzü**

İKA'da yaygın bir türeme biçimi olmayıp yalnızca n sesinde görülmektedir.

devletin̄ in (IA-2), gıbin (IA-66), yayan (IIC-46).

m Ünsüzü

illam (VA-45).

1.2.7 Ünsüzlerde Yer Değiştirme (Metatez)

Bir söz birliği içindeki seslerin yer değiştirmesidir. Bu değişimin temel nedeni söyleyiş kolaylığıdır.

-nl->-yn-

gönlü>göynü (IA-35), dinleyerek>diyniyereğ (IA-89)

-br->-rb-

Far. ebrışüm>ibrışim>erbışım (IA-59)

-bl->-lb-

çıplak>çıblak>çılbağ (IE-17)

-fr->-rf-

Ar. sufre>sofra>surfa (IIC-12)

-pr->-rp-

köprü>körpü nüz (IIC-36), toprak>torpağ (VC-21).

-gr->-rg-

eğri>ergi (IID-53), doğru>dorğu (IID-56), ağrısından>arğısından (IIIB-4)

-vr->-rv-

Ar. 'avret>avrat>arvada (VIA-13)

-lg->-gl-

bulgur>buğlurun (VIB-10)

İKA'da kullanılan kelimeler arasında uzak yer değiştirme örneklerine de rastlanmaktadır.

Ar. imtihan>intih emine (ID-25),

Erzurum-Kars ağzlarında kullanılan *yarpag*, *irbişim*, *ergi*, *melmeket* kelimelerle Azeri Türkçesinde kullanılan *arvad*, *körpü*, *çılpağ* vb. kelimeler İKA ile benzeşmektedir.

Metatez, ünlüler arasında da olabilmektedir.*diye* sözcüğü İKA'da *deyin* şeklinde de kullanılmaktadır.

deyin (IA-79).

1.2.8 Hece Kaynaşması

“Bir kelimedede yan yana bulunan iki veya daha çok hecedeki seslerin yahut da yan yana bulunan iki kelimededen birincinin son sesi ile ikincinin önsesinin birleşip kaynaşması ve dolayısıyla hece sayısının azalması olayı.” (Korkmaz, 2007: 116) İKA'da hece kaynaşması, *g, ğ, k, y* sert damak ünsüzleri, *nazal n, v (diş-dudak ünsüzü), r (diş-diş eti titretici)* ile *h (gırtlak ünsüzü)* ünsüzlerinin etkisi ile olur.

Boğumlanma noktaları ayrı iki ünlünün bir ünlüde toplanması olayıdır.

aşağıda>aşağ da (IA-18), ne eyleyim ki>nıneyim k i (IA-90), yiyelim>yeh (IE-44), yiyene>yene (IE-45), Ar. mu'âyene>mağne (IIA-13), yiyeceğim>yēcim (VB-34),

1.2.9 Hece Yutumu

Bir kelime içerisinde yan yana bulunan ve boğumlanma noktaları aynı ya da çok yakın olan iki hecenin “en az çaba yasası” uyarınca söylenişte tek heceye indirilmesidir. İKA'da sık rastlanan bir ses olayı değildir.

Ar. ta'ahhüd>taahhütlü>tahütlü (IIB-19), Ar. h aқиқaten>h aққen (IID-25)

1.3 Ünlü-Ünsüz İlişkileri

1.3.1 Ünlü-Ünsüz Uyumu

Boğumlanma noktaları bakımından ön ve arka damak ünsüzleri *k, g, ğ, ince l'* den sonra ince ünlülerin (*e, i, ö, ü*); *k, ğ, h, kalın l* ünsüzlerinden sonra kalın ünlülerin (*a, ı, o, u*) gelmesidir.

işmeginden (IA-24), koñ úsúndan (IIIB-26), ğızamı (IE-5), kalacağ (IIC-8), kuşşana (VD-31).

1.3.2 Ünlü-Ünsüz Uyumunun Bozulması

İKA'da ünlü-ünsüz uyumunun kuvvetli olduğu tespit edilmiştir. Aykırılıklar çok azdır.

Ar. kavlı>kevlinen (IB-9), kererdí (IB-31), Fr. jacquette>ceket>çekat (IIIC-21), Ar. h ālā>h ela (VA-50), göviredih (VD-17).

SONUÇ

Adiyaman İndere (Zey) Köyü ağız özellikleri üzerinde yaptığımız bu araştırma sonunda, bölge ağzının özellikle Kuzeydoğu Anadolu (Erzurum-Kars) ağzları ve Azeri Türkçesiyle birtakım benzerlikler taşıdığı tespit edilmiştir. Bölge halkının XIV-XV. yüzyıllarda Oğuz boylarının Anadolu'ya göç hareketleri sırasında Azerbaycan'ın Erzincani bölgesinden geldikleri -Şeyh Abdurrahman-ı Erzincanî Hazretlerinin vefat

tarhini (1335) de dikkate alarak- sanılmaktadır. Dolayısıyla İKA'nın ortaya çıkışı birkaç asrı bulmuştur.

Araştırma sahamız olan İndere (Zey) köyü -konum itibarıyla- Kürt kökenli vatandaşlarımızın oluşturduğu köylerle çevrili olmasına rağmen ağız özelliğini yitirmemiştir. Zirâ, İndere (Zey) köyü bölgedeki tek Türk köyüdür.

İndere (Zey) köyünde, 1936'dan beri okul bulunmaktadır. Adıyaman'da açılan en eski ikinci okuldur. Bu nedenle yazı dilimizin köy halkına öğretilmesi de bir o kadar eskidir. Ağız özelliklerinin değişmesinde bu faktör de göz ardı edilmemelidir.

Yazılı ve görsel basın araçlarının yaygınlaşması, iletişim ve ulaşımın kolaylaşması da köy halkının ağız özelliklerini hiç kuşkusuz etkilemektedir. Yapmış olduğumuz bu çalışmayla İKA'nın Erzurum-Kars ağızları, Azeri Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ile ortak ya da farklı olan özellikleri üzerinde durarak, şu tespitlerde bulduk:

1) İKA'da, yazı dilimizde kullandığımız ünlüler (a, e, ı, i, o, ö, u, ü) dışında, boğumlanma nitelikleri ve enerji değerleri farklı *á, í, ú, ú, ĩ, ĩ, ũ, ũ, a°* ünlüleri de kullanılmaktadır.

İKA'daki bazı ünlü özelliklerine Erzurum-Kars ağızlarında da rastlanmaktadır. Örneğin, Kars-Arpaçay ağızında kullanılan *á* sesi ile; Erzurum ağızlarında kullanılan *ú* sesi İKA'da da yaygın bir biçimde kullanılmaktadır.

a ünlüsünün *e* ünlüsüne yakın bir biçimde kullanılışı, Azeri Türkçesinin önemli özelliklerindedir. *kalp>gelb, asker>esger, haber>heber* gibi kullanımlara aynı şekliyle İKA'da da rastlanmaktadır.

2) İKA'da, özellikle Arapça ve Farsçadan alınma bazı kelimelerin uzun ünlülerinin diğer ünlülerle eş bir uzunluğa getirilerek söylendiği tespit edilmiştir. *dayim (ID-73), zaT (IA-22), dunnalar (VB-16)*.

Aynı şekilde, *aslında* normal uzunlukta olup ağız özelliğine bağlı olarak, kısaltmaya uğramış ünlülere rastlanmaktadır.

Far. päre>paraya>parıya (IB-36), kara anam>karañam (VB-17).

3) İKA'da kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarının bazı durumlarda bozulduğu görülmektedir.

Ar. ħ ırs>hırslan->ħ erslenĩ ödü (VB-36), toklı (VA-55), anamğil (VB-12), soku>sokı (IID-15).

4) İlerleyici ve gerileyici benzeşme yoluyla özellikle yabancı kökenli kimi sözcüklerin uyuma girdikleri görülmektedir. Bu özellik Erzurum-Kars ağızları ve Azeri Türkçesiyle de benzeşmektedir. Erzurum-Kars ağızında kullanılan *heber, rehmet, geder, vb.* kelimeler ile Azeri Türkçesinde kullanılan *eskër, xençer, mehèrrèm vb.* kelimeler İKA ile benzeşmektedir.

Ar. silāh>sileh (IA-11), Ar. cenāze>cenezem (IC-14), Far. āteş>ataş (VD-17), Ar. taḥ mīn>teḥ min (IF-65), Far. berāber>barabar (IVA-6).

5) İKA'da bazı kelimelerin kalınlık-incelik uyumunda, uyum değişimine uğradıkları tespit edilmiştir.

Ar. maḫsad>meh set (IB-39), Ar. faḫat>feget (IVB-13), hasan>ḫ essen (VA-50).

6) İKA'da ünlülerin incilmesi yaygındır. Bu özellik, Erzurum-Kars ağızları ve Azeri Türkçesiyle benzerlik göstermektedir. Erzurum-Kars ağızlarında kullanılan *ğelb*, *hers*, *teget vb.* kelimelerle; Azeri Türkçesinde kullanılan *ğelb*, *ğédér*, *ğébir vb.* kelimeler İKA'da aynı şekilleriyle kullanılmaktadır.

Ar. ḫ arf>ḫ erf (IE-7), sus->süs (IIB-17), kalkıp>ḫaḫ ip (VD-28), Far. bahāne>bahine (IF-57).

7) Ünlülerde kalınlaşma temayülü incelmeye göre daha az görülmektedir. Erzurum-Kars ağızlarında kullanılan *cız-*, *cığara*, *yun*, *ataş vb.* kelimelerle; Azeri Türkçesindeki *ğala*, *barat vb.* kelimeler İKA'da aynı şekliyle kullanılmaktadır.

Ar. berāt>baratı (IA-37), İsp. cigaro>sigara>cığara (ID-69), Ar. teneffüs>tenefus (ID-58).

8) İKA'da düzleşme olayına yuvarlaklaşmaya göre daha sık rastlanmaktadır. u>ı değişimi en sık rastlanan düzleşme örneğidir. Bu değişime, Erzurum-Kars ağızları ile Azeri Türkçesinde de rastlanmaktadır. *mıḫdar*, *yağmur*, *çamur*, *hamur*, *bele*, *yarpız*, *ḫalbir*, *ḫarpız vb.* kullanımlar aynı şekliyle İKA'da kullanılmaktadır.

tutdu>dutdı (IA-50), koymuş>ḫomış (IIB-34), Far. ḫ arbûz>karpuz>ḫarpız (IVB-32), böyle>bele (IIC-4), Ar. hücre>ücrā>icra (ID-10).

Yuvarlaklaşma daha azdır.

için>üç un (ID-68), Far. cuft, cift>çift>çüt (ID-72), pınarın>puñarın (IID-15).

9) Ünlülerde genişleme temayülü daralmaya göre daha yaygındır. i>e değişimi çok yaygındır. Bu genişleme olayına, Erzurum-Kars ağızları ve Azeri Türkçesinde de rastlanmaktadır. *şeh*, *heç*, *höküm*, *gözel*, *hers*, *zencir*, *eşit*-gibi kullanımların İKA'da da aynı şekliyle kullanıldığı görülmektedir.

Far. ebrişüm>ibrişim>erbışım (IA-59), Far. şeh>şehir>şeh (IC-4), güzel>gözel (ID-8), bu gün>böyün (VIA-14).

Daralma olayı daha azdır. Daha çok y ünsüzünde görülen bu özelliğe İKA'da da rastlanmaktadır.

urfa'ya>urfı'ya (IIA-13), teyyare>tiyara (VIC-9), Ar. sufre>sofra>surfayı (IID-12), öğütüyordu>üyüdü ödü (IIC-99).

10) İKA'da sık görülen ses olaylarından birisi de ünlü düşmesidir. Özellikle orta hecedeki vurgusuz hece düşmeleri yazı dilimizden daha ileri durumdadır.

kapağını>ḫapağını (IA-41), boyuna>boyna (VB-7), Ar. nāhiye>nahyası (IIB-39), kara anam>ḫaraḫnam (VB-17).

11) Ünlü türemesine İKA'da sıklıkla rastlanmaz.

Far. riçāl>reçel>ileçer (IB-18), yalnız>yalanız (IB-5), cumhurbaşkanımız (IIIA-3).

12) Yazı dilimizde kullanılan ünsüzler dışında İKA'da ğ, ğ, k, k, T, ñ, h, h, h, ş, ç, ç, y ünsüzleri kullanılmaktadır.

puñarın (IID-15), aḥ torpaḥ (VC-21), ḳaynaḥ (IIC-37), ğealem (IIIA-18), üç un (IE-26).

13) İKA'da ünsüzlerin bazıları boğumlanma özelliklerine bağlı olarak az-çok değişmiş şekilleriyle kullanılmaktadır.

k>ğ: Ar. ḳalem>ğealem (IIB-2), kızamık>ğızamıḥ (ID-29).

k>g: kendine>gendine (IE-32), iskelet>isgelet (IE-9).

kḥ: kulluk>ḳullıḥ (IA-20), kapanırḥ apanır (IF-55).

t>d: tavşan>davşan (IE-41), Ar. muḥ tār>mıḥ dardı (IA-70).

p>b: pişire>bişire (IB-20), Yun. boreas>poyraz>boyraz (IIB-39).

d>t: dökülmüş>tökülmüş (IE-54), Fr. docteur>doktor>toḥ dora (VD-10).

k>ğ: yumak>yumağ (ID-43), yok>yoğ (IIB-9).

ç>ş: ölçme>ölşme (ID-26), Far. şorbā>çorba>şorba (VB-24).

c>j: Dicle>Dijle'yi (ID-45), uçlarında>ujlarında (VC-15).

r>l: Ar. turbe>türbe>tülbesi (IID-50), güreşelim>ğüleşeh (VIC-26).

n>ñ: yanılma>yañılma (IA-83), bunaldım>buñaldım (VA-7).

14) İKA'da en sık rastlanan ünsüz değişimi sedalılaştırma.

Ar. ḳalb>gelbinden (IC-10), Ar. ḳurbān>gurban (IF-86), Ar. ḳalem>gelem (IIB-2).

Sedalılaştırma temayülü Erzurum-Kars ağızlarıyla İKA arasında büyük benzerlikler göstermektedir. Birçok kelimenin kullanım şekli ortaktır. *ğab, ğismet, ğız, ḥumar, geçi, gişi, gendi, dabanca, daş, davşan, barmaḥ, bekmes, feğet, esger, püsgüvüt, ajlık, ujlar, değge, duz, ğuş vb.* gibi birçok kelimenin İKA ile Erzurum-Kars ağızları ve Azeri Türkçesiyle ortak olarak kullanıldığı görülmüştür.

15) İKA'da tespit ettiğimiz -nl->-nn-, -rl->-ll-, -zs->-ss ünsüz benzeşmelerinin aynı şekliyle Erzurum-Kars ağızlarında kullanıldığı da görülmektedir.

günlük>günnük (IA-7), tarlalar>tallalar (IF-42), doldurmazsanız>doldürmassanız (IB-38).

Erzurum-Kars ağızlarında kullanılan *anna-, onnar, alıllar, almasam vb.* kullanımlarla; Azeri Türkçesindeki *sennèn, bilsinnèr, baxıllar vb.* kullanımlar İKA ile ortaktır.

16) Ünsüz ikizleşmesi İKA'da sık görülen bir ses olayıdır.

küçük>küçük (IC-12), tosun>tossın (VB-16), Ar. h amır>hamur>h ammır (VB-3), kaşık>kaşık (IVA-40),

Erzurum-Kars ağızlarında kullanılan *dogguz, sabbağ, değge vb.* kullanımlarla; Azeri Türkçesindeki *sağğal, sağğız, yeddi vb.* kullanımlar İKA ile ortaktır.

17) Ünsüz düşmesi olayı İKA'da çeşitli şekilleriyle görülmektedir.

yüksek>yüksek (IA-26), onlar>onar (IA-64), Far. cuft, çift>çift çift>çüt çüt (ID-32), Far. pehlevān>pehlivan>pelivan (IIB-49), buğday>buğda (IF-69).

18) İKA'da ünsüz türemesi de çeşitli şekilleriyle görülmektedir.

Ar. ni'met>neğmet (ID-68), Ar. dā'im>dayim (IA-35), Ar. menāre>minare>mındara (IIC-34), gibi>gibin (IA-66).

19) İKA'da tespit ettiğimiz *-pr->-rp-, -br->-rb-, -ğr->-rğ-, -pl->-lp-, -vr->-rv-* yer değiştirmelerine (metatez) Erzurum-Kars ağızlarında ve Azeri Türkçesinde de rastlamaktayız. Erzurum-Kars ağızlarında kullanılan *yarpah, irbişim, ergi, melmeket, esgi vb.* kelimelerle Azeri Türkçesinde kullanılan *arvad, körpü, çılpağ vb.* kelimeler İKA ile benzeşmektedir.

toprak>torpağ (VC-21), çıplak>çılbağ (IE-17), Ar. 'avret>avrat>arvada (VIA-13), Far. ebrışüm>ibrişim>erbişim (IA-59).

20) Şimdiki zaman eki İKA'da *-yō* şeklinde kullanılmaktadır. Bu ekin daraltıcı özelliğine bağlı olarak, bu ekten önce gelen ünlü genellikle yarım ses değerine sahip olmaktadır.

uymuyor>uymıyō (IA-3), deniliyor>denilyō (ID-26), çekiyoruz>çekoy (IF-12).

21) İKA'da, geniş zaman I.çoğul şahıs eki *-Iz* yerine kullanılan *-k* ve *-h*'nin Erzurum-Kars ağızları ile Azeri Türkçesinde de aynı şekliyle kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu kullanımın Erzurum-Kars ağızlarında *alırh, oğuruh, görüruh vb.* biçiminde; Azeri Türkçesinde de *alarığ, gèlerik vb.* biçiminde olduğu tespit edilmiştir.

deriz>derik (IA-19), edemeyiz>edemezzh (VB-34).

22) İstek kipinin birinci çoğul şahıs çekiminin İKA'da kullanılış şekliyle Erzurum-Kars ağızları ve Azeri Türkçesindeki kullanılış şeklinin ortak olduğu tespit edilmiştir. Erzurum-Kars ağızlarında *başliyah, alah, ohiyah vb.* şekillerde kullanıldığı; Azeri Türkçesinde *alağ, gèlek, oxuyag vb.* şeklinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

gidelim>gidek (IVA-19), dinleyelim>dinniyek (IVA-19).

23) İKA'da zamirlerin kullanılış biçimi yazı dilimizle aynıdır. Yalnızca, *ben, sen* kişi zamirleri yönelme hâl eki ile birlikte kullanıldıklarında *n* ünsüzü *ñ* hâline dönüşmektedir.

baña (IIB-27), saña (VIC-17).

Dönüşlülük zamiri *gendí* şeklinde kullanılmaktadır. Bu kullanım da Erzurum-Kars ağzları ve Azeri Türkçesiyle benzeşmektedir.

gendí (ID-13).

24) İKA'da *diye* zarf-fiili yerine kullanılan *deyin* sözcüğü ile; *için* edatının *üçün* şeklinde kullanımına Köktürk yazıtlarında da rastlanılmaktadır. Bu kullanımlara Erzurum-Kars ağzlarında ve Azeri Türkçesinde de rastlanılmaktadır.

deyin (IA-65), *şu neğmetı aqqı üç un* (ID-68).

25) İKA'da kullanılan birçok kelime şekil ve anlam itibarıyla Azerbaycan Türkçesi ile ortaktır. Bu kelimelerin bir kısmını şu şekilde sıralayabiliriz:

Tablo 3: İKA ve Azerbaycan Türkçesindeki Bazı Ortak Kelimeler

Adıyaman İndere (Zey) Ağzı	Azerbaycan Türkçesi
apar-	aparmağ(Altaylı, 1994: 46)
ayıq	ayığ(Altaylı, 1994: 73)
avrat	arvad (Altaylı, 1994: 55)
baTman	batman(Altaylı, 1994: 105)
bılambaç	bulamac (Altaylı, 1994: 155)
bibi	bibi(Altaylı, 1994: 126)
**büyük	böyük (Altaylı, 1994: 151)
çömçe	çömçe(Altaylı, 1994: 213)
çardağ	çardağ (Altaylı, 1994: 192)
çağa	çağa(Altaylı, 1994: 188)
çit	çit(Altaylı, 1994: 208)
dam	dam (Altaylı, 1994: 226)
davar	davar (Altaylı, 1994: 240)
dehliz	dehliz (Altaylı, 1994: 247)
*deleme	deleme (Altaylı, 1994: 249)
*doğramaç	doğramac (Altaylı, 1994: 299)
enik	enik (Altaylı, 1994: 380)
**gelem	gelem (Altaylı, 1994: 484)
**gözzel	gözel (Altaylı, 1994: 562)
*h araba	h araba (Altaylı, 1994: 607)
h urç	h urcun (Altaylı, 1994: 664)
*kendir	kendir (Altaylı, 1994: 759)
*kamka	gamgalag (Altaylı, 1994: 447)
kulunç	gulunc (Altaylı, 1994: 572)
*küflet	küflet (Altaylı, 1994: 800)
**kığı	ğığ (Altaylı, 1994: 509)

*lallik	lallıg (Altaylı, 1994: 811)
mıh	mıh (Altaylı, 1994: 866)
mazı	mazı (Altaylı, 1994: 839)
naħ ır	naħ ır (Altaylı, 1994: 903)
*örken	örken (Altaylı, 1994: 946)
*pendır	pendir (Altaylı, 1994: 963)
*peppe	pepe (Altaylı, 1994: 964)
*salaca	salaca (Altaylı, 1994: 1011)
sele	sele (Altaylı, 1994: 1028)
seki	seki (Altaylı, 1994: 1027)
sille	sille (Altaylı, 1994: 1045)
**soyúh	soyuğ (Altaylı, 1994: 1055)
*şapalağ	şapalağ (Altaylı, 1994: 1076)
*tekle-	teklemek (Altaylı, 1994: 1118)
telis	telis (Altaylı, 1994: 1122)
teşt	teşt (Altaylı, 1994: 1134)
**toyuk	tavug (Altaylı, 1994: 1149)
yu-	yumağ (Altaylı, 1994: 1261)

* : Türkiye Türkçesinde kullanılmayan kelime.

** : Türkiye Türkçesinde farklı şekilde kullanılan kelime.

Yukarıda sıraladığımız dil özelliklerinin birçoğunun Erzurum-Kars ağızları ve özellikle Azeri Türkçesiyle benzeştiği görülmektedir. Bu benzeşmeler, bölgemizin o bölgelerden batıya ve güneye giden Türk boylarının uğrak yerlerinden birisi olduğunu göstermektedir. İKA'nın Oğuz-Türkmen ve Avşar boylarının konuştukları Türkçeyle benzerlikler taşıdığı görülmüştür. Kelime başındaki t>d ve k>g değişimleri, kapalı

e'lerin kelime başlarında sık kullanılması, Oğuz-Türkmen lehçelerinin bir kısmında görülen şimdiki zaman eki *-yor'*un *-yō* şeklinde kullanılması İKA'da Oğuzcanın etkileridir. Ayrıca, kelimelerin son seslerindeki k'lerin gırtlak h 'sine dönüşmesi bölge ağzımızda çok sık karşılaşılan ve Avşar boyunun dil özelliklerini yansıtan bir kullanımdır.

İKA'daki yer değiştirme (metatez) olaylarına Diyarbakır ağzında (melmeket, eşgi gibi), Elazığ ağzında (toprak, buğlur gibi), Irak Türkmen Türkçesinde (yaprak, arvad gibi), Erzurum-Kars ağzlarında (gilbe, köprü gibi), Kırşehir ağzında (erbişim, tiksın- gibi), Kütahya ağzında (surfa, yaprak gibi), Malatya ağzında (ırbıl, yarpah gibi) da rastlanmaktadır. (Ulutaş, 2007: 123-124) Sadece yer değiştirme (metatez) olayında bile görülen Türkiye Türkçesindeki ağzlar arasındaki bu benzerlikler Anadolu'ya yerleşen 23 Oğuz boyunun farklı farklı bölgelere yerleştiğinin ve dil özelliklerini uzun yıllar koruduklarının bir ispatıdır.

KAYNAKÇA

- AKAR A. (2006). "Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları", **Türkoloji Dergisi 1**, S.2. Ankara.
- ALTAYLI S. (1994). **Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü** Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- AYDIN M. (2011). "Birkaç Örnek Çerçevesinde İç Göçlerin Ağızlara Etkisi", **Turkish Studies**, International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkie.
- BANGUOĞLU T. (2000). **Türkçenin Grameri**. Ankara Üniversitesi Basımevi, İstanbul.
- BİLGEGİL K. (2009). **Türkçe Dilbilgisi**. Salkımsöğüt Yayınevi, 3.baskı.Erzurum.
- BİLGİN M. (2002). **Anlamdan Anlatıma Türkçemiz**. T.C. Kültür Bakanlığı. Ankara.
- BOZ E. (2001). "Doğu Kökenli Kelimelerdeki Kelime Sonu B, C, D, G Ünsüzlerinin Türkiye Türkçesinde Ötümsüzleşme Sorunu", **Türkbilig 2**, s 11-22, Ankara.
- BOZ E. (2001). "Ünsüz Düşme ve Kaybolmalarında Terim ve Tasnif Sorunu", **Türk Dili**, Türk Dil Kurumu Yayınları, S.600, (856-864), Ankara.
- BOZ E. (2002). "Türkçe Asıllı Kelimelerde Son Ses Ç, K, P, T Ünsüzlerinin Ötümlüleşme veya Ötümsüz Kalma Sorunu", **Türk Dili**, Türk Dil Kurumu Yayınları, S.605 (447-455) Ankara.
- BURAN A. ve ALKAYA E. (2001). **Çağdaş Türk Lehçeleri**. Akçağ Basım, 2.baskı Ankara.
- CAFEROĞLU A. (1963). "Anadolu Ağızları Konson Değişmeleri", **TDAY-Belleten**, Ankara.
- CAFEROĞLU A. (1994). **Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar**. Ankara Üniversitesi Basım Evi, 2.baskı Ankara.

- CAFEROĞLU A. (1955). "Anadolu Ağızlarında Metathese Gelişmesi", **TDAY-Bellekten**, Ankara.
- CAFEROĞLU A. (1964). "Anadolu ve Rumeli Ağızları Ünlü Değişmeleri", **TDAY-Bellekten**, Ankara.
- CAFEROĞLU A. (1958). "Anadolu Ağızlarında İçses Ünsüz Benzeşmesi", **TDAY-Bellekten**, Ankara.
- DEVELLİOĞLU F. (1999). **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**. Aydın Kitabevi Yayınları, 16. Baskı. Ankara.
- ERCİLASUN A.B. OLCAY S. ve ASLAN E. (1998). **Arpaçay Köylerinden Derlemeler** Ankara Üniversitesi Basım Evi, 3.baskı Ankara.
- ERCİLASUN A.B. (2007). **Türk Lehçeleri Grameri** Akçağ Basım, Ankara.
- ERGİN M. (2003). **Türk Dil Bilgisi**. Bayrak Basım, İstanbul.
- ERGİN M. (1999). **Orhun Abideleri**. Boğaziçi Yayınları, 23.baskı. İstanbul.
- GEMALMAZ E. (1995). **Erzurum İli Ağızları**. Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara.
- GENCAN T.N. (1991). **Dilbilgisi**. Kanaat Yayınları, 26.baskı. İstanbul.
- GÜLSEVİN G. (2009). "Anadolu Ağızlarında Etnik Özellikler ve Çepni Ağızları Üzerine", **Turkish Studies**, International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic.
- GÜNAY E.G. (2008). **Adıyaman-Merkez, Kâhta, Gerger, Samsat Yöresi Ağzı**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ.
- GÜNDOĞDU H. (1986). **Dulkadiroğlu Beyliği Mimarisi**. s. (13-15). Ankara.
- KARAHAN L. (1993). **Türkçede Söz Dizimi**. Akçağ Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ Z. (2009). **Türkiye Türkçesi Grameri**. Türk Dil Kurumu Yayınları, 3.baskı. Ankara.
- KORKMAZ Z. (2007). **Gramer Terimleri Sözlüğü**. Türk Dil Kurumu Yayınları, 3.baskı. Ankara.
- KORKMAZ Z. (1995). "Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar", TDK Yayınları 629, C.2. Ankara.
- ÖZÇELİK S. ve BOZ E. (2009). **Siverek Merkez Ağzı**. Gazi Kitabevi, Ankara.
- SİNAN A.T. (1992). **Akçadağ, Doğanşehir ve Darende Ağızları** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ.
- TÜRKÇE SÖZLÜK (1998). Türk Dil Kurumu Yayınları, 9.baskı. Ankara.
- ULUTAŞ İ. (2007). "Metatez Olayı Türkçenin Hece Sistemiyle İlgili Midir?", **Bilgi Dergisi**, S.43. (117-132). Balıkesir.

VARDAR B. (2007).**Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü** Yabancı Dil Yayınları, 2.baskı İstanbul.

YAZIM KILAVUZU (2005). Türk Dil Kurumu Yayınları, 24.baskı. Ankara.

Adiyaman'ın Tarihi. (Erişim) [http // www.adiyamanli.org.tr](http://www.adiyamanli.org.tr), 05.05.2011

Zey Köyü Tarihi. (Erişim) <http://www.inderekoyu.com/tarihce>, 27.04.2011